# تازه‌های میراث مکتوب

**زیج مفرد / شمس الدین ابوجعفر محمد بن ایوب الحاسب البطری (ربع آخر سدهٔ پنجم هجری)، به اهتمام رحیم رضازادهٔ ملک.**

ضمیمه
۱۱
فصلنامه ویژه‌نامه کتاب، کتاب‌شناسی انتقادی رسانی و حوزه متون
دوره جدید سال چهارم شماره ۱۱، سال ۱۳۸۵
ابواب منتخب از
زیج مفرد
شمس الدین ابوجعفر محمد بن ایوب الحاسب الطبری
(ربع آخر سده پنجم هجری)
به اهتمام
رحیم رضازاده ملک

کلمهٔ «زیج» در لغت به معنی مجموعه‌ای (کتابی، رساله‌یی) است که مطالب آن به جدول نمایش داده شود، و چون اغلب کُتب و رسائل نجومی، بنا به طبیعت موضوع، همراه با چند و چندین جدول است، از این رو، کلمهٔ «زیج» برای کُتب و رسائل نجومی که مطالب آنها هم به شرح و هم به جدول بیان می‌شود، عَلَم شده است.

در منابع کهن فرهنگ ایرانی، از دو زیج یاد می‌شود. یکی «زیج خوارزمی» که سامان آن به «فریدون» (از شاهان دورهٔ پهلوانی) نسبت داده می‌شود، و دیگری «زیج شاه» که سامان دهنده یا سامان دهندگان آن را نمی‌شناسیم، ولی تقریباً مسلّم است که از نیمهٔ دوم دوران حکومت ساسانیان در ایران است.

زیج شاه، در سه ـ چهار سده بعد از برافتادن ساسانیان، از زبان پهلوی به زبان عربی (و شاید به زبان فارسی دَری هم) ترجمه شده و در منابع نجومی دوران اسلامی، بسیار به آن زیج ارجاع داده شده است.

کهنترین زیجی که به زبان فارسی تألیف شده و نسخه‌ای از آن باقی مانده، «زیج مفرد» سامان دادهٔ شمس‌الدّین ابوجعفر محمّد بن حاسب طبری در ثلث آخر سدهٔ پنجم هجری قمری است، و فقط یک نسخه از این زیج باقی مانده است.

حدود نیمی از تقریباً ۳۷۰ صفحهٔ نسخهٔ زیج مفرد، جداول رقومی است، و در بقیهٔ آن، همچون سایر زیجهای شرقی، در بحثهای نجومی، همان قصّه‌های کسالت آور افلاک نُه گانه و افلاک تدویر غیر واقع و سیر و رجوع و استقامت غیر علمی سیّارات و تقویم به مدّتهای غیر قابل رسیدگی اعتدالین، و به دنبال آن ثبت غلط مواضع (طول و عرض) ثوابت و تعدیلهای غیر موجّه برای قابلیّت رؤیت، و... می‌پردازد.

از میان بسیار بسیار مطالب و مباحث مطرح در زیج مفرد، که در همهٔ زیجها مطرح است و عمدتاً خیالی و به همان اعتبار غیر علمی و غیر قابل اثبات، اهتمام ورزنده به نشر زیج مفرد، چند بابی را که به امر و موضوع تقویم می‌پردازد، و هنوز جنبهٔ تاریخی و علمی و در عین حال عملی خود را دارد، و می‌تواند در مقولهٔ تاریخ علم جایی داشته باشد، برای عرضه داشت انتخاب و استخراج کرده و همراه با عکس صفحات منتخب و تعلیقات لازم و ضرور برای هر باب کلاً در ۱۸۴ صفحه سامان داده است.

**حکایت آینه، تلخیص و بازنویسی کتاب مرصاد العباد من المبداء الی المعاد، شیخ نجم الدین رازی، به کوشش: محمدرضا موحدی، نشر میراثبان: ۱۳۸۵، ۱۶۱ ص.**

نجم الدین ابوبکر عبدالله بن محمد اسدی رازی به سال ۵۷۳ هـ.ق در شهر ری به دنیا آمده است. وی از مریدان پیر طریقت آن روزگار، شیخ نجم الدین کبری بود و تحت تعلیم ایشان.

از آثار وی می‌توان کتاب مرصادالعباد، مرموزات اسدی در مزمورات داود، رسالهٔ عقل و عشق و بحر الحقایق و المعانی فی تفسیر السبع المثانی را نام برد.

مرصاد العباد از پنج باب شکل یافته است. باب نخست آن، همان مقدمهٔ مفصل کتاب در طی سه فصل است که دربارهٔ فایده نگارش کتاب می‌باشد.

باب دوم، در بیان مبداء و آغاز خلقت موجودات و در چهار فصل؛

باب سوم، در معاش خلق، در بیست فصل؛

باب چهارم در معاد نفس و در چهار فصل،

و باب پنجم در بیان شیوهٔ سلوک طوایف.

حکایت آینه، حکایت تصویری است که انسان در آینهٔ وجود خود می‌بیند. تصویری که خلیفه خدا را بر زمینهٔ فطرت و با تمام توانایی‌های باالقوه به نمایش می‌گذارد.

محمد رضا موحدی این اثر را به دکتر محمد امین ریاحی به پاس خدمات ایشان به دانش و فرهنگ اسلام و ایران، تقدیم کرده است.

## ○ آینه میراث ۳۳ و ۳۴

### ○ چکیده مقالات:

**تاریخچه‌ای از تصحیح متن در مغرب زمین... / دکتر محمود امیدسالار**

در مقاله‌های نوشته شده دربارهٔ «فنّ تصحیح» در اروپا، نخستین تلاش‌ها در این زمینه، مربوط به یونان باستان دانسته شده است.

دستور پسیستراتوس، حکمران و پایه‌گذار سیادت آتن، مبنی بر فراهم آوردن یک نسخهٔ رسمی از متن حماسه‌های همر، و اقدام لایکرگوس، از سیاستمداران و ناطقان زبردست آتن، در قرار دادن نسخه‌ای استاندارد از آثار دراماتیست‌های یونان باستان در آرشیو آتنی، از نخستین تلاش‌هایی است که به منظور جلوگیری از فساد بیشتر متنی، در یونان باستان صورت گرفته است.

تصحیح متن حماسه‌های همر، ابتدا در دوران هلنیسم (۲۸۱ ـ ۳۲۳ قبل از میلاد) نه در اروپا، بلکه در کتابخانهٔ اسکندریهٔ مصر آغاز شد. زنودوت افسوسی (نخستین مدیر کتابخانه) جهت بازسازی متن اصلی حماسه‌های ایلیاد و ادیسه به مقابلهٔ دستنویس‌های این دو حماسه پرداخت. آریستوفون بیزانسی، علاماتی اختراع کرد که آنها را در حاشیهٔ کتاب قرار می‌داد و به وسیلهٔ آنها نظر خود را در مورد متن، به خوانندهٔ کتاب اعلام می‌داشت. آریستاخوس، آثار تعدادی از نویسندگان یونان باستان و حماسه‌های همر را با حاشیه‌نویسی به صورت ذوقی تصحیح کرد.

مسلمانان از قرون اوّل و دوّم هجری به تصحیح متن توجّه داشته‌اند. با توجّه به اینکه تفقّه در اسلام بر نصّ قرآن و حدیث متّکی است، دانشمندان مسلمان از همان آغاز، به صحّت متن و تحقیق اسناد و مدارک مربوط به متن توجّه ویژه‌ای داشتند و به همین جهت دُرستی متن مورد استناد را از لحاظ دینی، بسیار مهم و اساسی تلقّی می‌کردند و ازین نظر، علم تصحیح در میان مسلمانان بسیار مورد توجّه بوده و به ویژه در کتاب‌های تفسیر و حدیث، نکاتی در تصحیح متن مورد بررسی قرار گرفته، که اروپائیان تا قرن نوزده و بیست میلادی به آنها هیچ توجّهی نکرده بوده‌اند.

**شیخ حسن بلغاری / دکتر سیّد صادق سجّادی**

صلاح‌الدین حسن نخجوانی، مشهور به بلغاری، یکی از مشایخ بزرگ صوفیهٔ سهروردیه در سدهٔ هفتم هجری است. به سال ۶۰۵ هـ. ق در نخجوان تولّد یافت. در یازده سالگی همراه خانواده به خوی رفت و در آنجا به تحصیل پرداخت. در بیست و سه سالگی به اسارت مغولان درآمد و هفت سال در میان آنان بسر بُرد. سپس به دربند باکو رفت. از آنجا به اروس رو نهاد و پس از مدّتی به بلغار رفت. وی جمعاً نُه سال در اورس و بلغار به سیاحت و ارشاد پرداخت. آنگاه به بخارا رفت و مدّتی بعد متوجّه بلغار شد و پس از سه سال اقامت، دوباره به بخارا بازگشت و بیست سال در این شهر اقامت گزید. در نزاع‌های میان تیره‌ها و خاندان‌های مغول در ماوراءالنهر و پس از ویرانی بخارا، به خراسان رفت و برخی یاران خود را در نیشابور گذاشت و به سوی کرمان روانه شد. مدّت بیست و هفت سال در این

دیار روزگار گذرانید. در اواخر عمر به تبریز رفت و در سال ۶۹۸ هـ.ق درگذشت و در مقبرهٔ کوی سرخاب به خاک سپرده شد.

دستنویس این اثر به شمارهٔ ۴۰۳۶ در انستیتو شرق‌شناسی آثار خطی تاجیکستان محفوظ است. در این گفتار با استناد به مقامات شیخ حسن بلغاری، شرح حال مستند وی ارائه شده است.

**هندوشاه نخجوانی و سروده‌های بازیافته اش/** جویا جهانبخش

هندوشاه صاحبی نخجوانی را اغلب به عنوان یکی از برجسته‌ترین نثرنویسان نیمهٔ نخست سدهٔ هشتم هجری می‌شناسند.سبب این اشتهار، کتاب نامبردار تجارب‌السلَف اوست که نخستین بار به همّت شادروان استادعبّاس اقبال آشتیانی به زیور طبع آراسته شد.یکی از ابعاد شخصیّت فرهنگی هندوشاه که کمتر مذکور و ملحوظ گردیده است، بُعدِ شاعری و سَرایشگریِ اوست. هر چند متأسّفانه دیوانِ مدونی از هندوشاه برجای نمانده است، با این همه پاره‌ای از آنچه اینجا و آنجا دستیاب می‌گردد، بویژه آنچه فرزندش، محمّد، در واژه‌نامهٔ خود موسوم به صحاح‌الفُرس از پدر نقل کرده، بخوبی نشان می‌دهد که هندوشاه از قریحهٔ شاعری برخوردار و حتّی در این صناعت توانمند و زبردست بوده و بهری از آنچه از طبعِ وی تراوش یافته است، بحق سزاوارِ ماندگاری بر صحیفهٔ ادب پارسی داشته.از هندوشاه سرودهٔ عربی نیز برجای مانده است، اگر چه احتمال می‌رود عربی سَراییِ هندوشاه بیشتر جنبهٔ تفنّنی داشته بوده باشد تا یک اشتغالِ شاعرانهٔ جدّی.

در این گفتار کوشش شده ضمنِ نیم نگاهی گذرا به حیاتِ هندوشاه، ابیاتِ بازیافته از وی در کنار هم گذاشته شود و زمینهٔ توجّهی جدّی‌تر به جنبهٔ سرایشگرانهٔ شخصیّت ادبیِ صاحبِ تجارب السلَف پدید آید.

**رؤیت هلال در گاهشماری یهودی /** فرید قاسملو

بین ماهیت آغاز ماه نو در گاهشماری هجری قمری با آغاز ماه نو در گاهشماری شمسی - قمری یهودی شباهت‌های چندی وجود دارد. در بررسی مقایسه‌ای و تاریخی، می‌توان با دقت بر روی روش‌های مورد استفاده منجمان یهودی برای حل مشکلات چگونگی آغاز ماه نو(که خود زاییدهٔ شروط چندی در این گاهشماری هستند) به بخشی از ماجرای بی‌پایان کوشش بشر برای تکوین گاهشماری‌های مورد استفاده خود پی برد.

اگرچه گاهشماری هجری خورشیدی مورد استفاده ایرانیان یکی از زیباترین گاهشماری‌های مورد استفاده نوع بشر است، اما متأسفانه متون معاصر فارسی برای مطالعهٔ دیگر گاهشماری‌های رایج در جهان بسیار قلیل هستند. در این نوشته سعی شده است گزارشی درباره بعضی از زوایای گاهشماری یهودی داده شود. با دقت در این زوایا می‌توان ادعا نمود گاهشماری یهودی یکی از دقیق‌ترین گاهشماری‌هایی است که به وسیلهٔ نوع بشر مورد استفاده قرار می‌گیرد.

**معجم شاهنامه و نکته‌هایی در شاهنامه‌شناسی /** سجّاد آیدنلو

معجم شاهنامه اثر محمد بن رضا بن محمد علوی توسی (شریف دفترخوان) کهن‌ترین فرهنگ شاهنامه است که احتمالاً در اواخر قرن ششم تألیف شده است. بخشی از مقدّمهٔ کوتاه این فرهنگ که گزارش چگونگی تدوین آن است، یکی از قدیمی‌ترین و مهم‌ترین اسناد تاریخ از «شاهنامه‌شناسی» است و با بسط و بررسی اشارات موجود در آن می‌توان به این نکته‌ها رسید: ۱. دست‌نویس مورد استفاده برای تألیف معجم به نام ملک مؤیّد آی ابه، غلام سنجر سلجوقی و فرمانروای نیشابور (۵۴۸ . ۵۶۹ هـ . ق) نوشته شده بوده و این مغایر با سیاست شاهنامه گریزی روزگار سلجوقیان است. ۲. به احتمال بسیار، نسخه در نیشابور تحریر شده بوده که قرینه‌ای برای اهمیّت حماسهٔ ملّی ایران در این شهر در سدهٔ ششم است. ۳. محتملاً بخش اصلی معجم و بیشتر واژگان و معنای آنها، حواشی موجود در دست‌نویس آی ابه است که شخصی ناشناس ظاهراً در اصفهان بر نسخه افزوده بوده و علوی توسی فقط آنها را تدوین کرده است. ۴.شاهنامهٔ مؤیّد آی ابه در چهار جلد بوده است و این، قرینهٔ دیگری است که نشان می‌دهد در تاریخ نسخه‌نویسی شاهنامه پیوسته از تعداد مجلّدات آن کاسته شده است. ۵. ظاهراً این دست‌نویس از نمونه‌های قدیمی کوشش برای شصت هزار بیت کردن / دانستن شاهنامه بوده است. ۶. اشارهٔ بسیار کوتاهی به شاهنامه خوانی عامّهٔ مردم در قرن ششم دارد که سند مغتنمی است. ۷. به سبب قدمت نسخهٔ اساس کار علوی توسی، مسائل قابل طرحی دربارهٔ لغات و ابیات شاهنامه در متن معجم وجود دارد.

**سلطان ابراهیم میرزا صفوی /** سید سعید میرمحمد صادق

این مقاله دربارهٔ سرگذشت ابراهیم میرزا شاهزاده صفوی (فرزند بهرام میرزا و نوهٔ شاه اسماعیل اول صفوی) است که پس از به قدرت رسیدن شاه اسماعیل دوم، به قتل رسید. این مقاله ضمن مرور زندگی ابراهیم میرزا و کشاکش او با طوایف قزلباش در تعیین جانشین شاه طهماسب، به اهمیت وی در ترویج هنر و ادب زمانهٔ خویش پرداخته است.

**میان تکثیر و بازیابی(یادداشت‌هایی در بارهٔ تصحیح دست‌نویس‌های کهن عربی در باب نجوم)** / احمد دلّال/ترجمهٔ سوسن سلیم زاده

این گفتار، ترجمه‌ای است از مقالهٔ دلاّل که در پنجمین کنفرانس بررسی و تصحیح دستنویس‌های اسلامی در حوزهٔ علوم (لندن، ۲۹ـ۳۰ نوامبر ۱۹۹۷ م) ارائه شده است. وی در این مقاله، تصحیح دستنویس‌های علمی عربی را نه یک علم با قواعد و شیوه‌های معیّن، بلکه نوعی فنّ دانسته، و خطوط راهنمای کلّی برای تصحیح و نقد و بررسی تصحیحات در تألیفات علمی عربی را ترسیم کرده است. به نظر وی، داشتن تجربه، تسلّط کامل به زبان عربی، آگاهی از زمینهٔ نجومی مورد بحث و تحقیق، آشنایی با شرایط تاریخی دستنویس مورد تصحیح و قراردادهای زبان فنّی سده‌های میانه در مقابل قراردادهای زبان فنّی دورهٔ کنونی و نیز آشنایی با ویژگی فرا ناحیه‌ای علوم اسلامی، از جمله شرایطی است که مصحّح متون نجومی باید داشته باشد. وی معتقد است که انتخاب دستنویس‌های نجومی برای تصحیح باید بر پایهٔ امتیاز و ارزش آنها انجام پذیرد، نه بر پایهٔ عادت. او در ادامهٔ گفتار خود به دشواری‌های تصحیح نسخه‌های نجومی اشاره می‌کند. در این میان، می‌توان بازسازی اشکال و عدم آشنایی با قراردادهای دستور زبان و رسم‌الخط در سده‌های میانه را برشمرد. به نظر او، لازم است که مصحّح تا اندازهٔ ممکن از ابهامات متون نجومی بکاهد و در عین حال، دستکاری او در خود متن در کمترین حدّ ممکن باشد. مصحّح می‌تواند با فراهم آوردن شرایط نقد برای خواننده، از جمله مشخص ساختن همهٔ متغیّرها، تصحیحات، تلفظ‌های غیرقراردادی و... نگهداری صحیح چارچوب دستنویس را تضمین کند.

**ضرورت توجه به نسخه‌های خطّی و فهرست‌های آنها...** / احمدرضا رحیمی ریسه

نخستین گام در تصحیح هر متنی نسخه‌جویی آن است، یعنی مصحح باید تمام نسخه‌های خطّی متن مورد نظر را از طریق جستجو در فهرست‌های نسخه‌های خطّ ی بیابد و نسخه اصح و اقدم را تشخیص دهد. مسائل دیگری نیز همچون بررسی‌های رسم‌الخطّی و زبانی، تهیهٔ مواد برای نگارش تاریخ ادبیات، علوم و... پژوهشگر را متوجه نسخه‌های خطّی و فهرست‌های آن‌ها می‌کند.

از سوی دیگر، مصحح باید مجموعه‌های خطی جهان و فهرست‌های آن‌ها را بشناسد. از این‌رو گزارشی نیز از شمار نسخه‌های خطی فارسی و میزان فهرست شده و فهرست ناشدهٔ آن‌ها ارائه شده است. همچنین بر توجه به فهرست‌های نسخه‌های خطی عربی به سبب وجود ترجمه‌های بین السطری و رساله‌های پراکندهٔ فارسی تأکید شده است.

**امیرحیدر منغیت در متون تاریخی ماوراءالنهر** / نادره جلالی

امیر حیدر از پادشاهان سلسله منغیتیهٔ بخاراست و حوادث مهمی در دوران حکمرانی او در بخارا، سمرقند، خوقند و مرو رخ داده است؛ از جمله مسئله مرو، شورش بابایی پروانه چی یوز، شورش ایلتُزُر و شورش حاکمان کین گِس را می‌توان نام برد. از دیگر مسائل دوران او می‌توان به مناسبات وی با قاجاریان و تسخیر مرو و ویرانی سدّ آن اشاره کرد که در این مقاله در مورد این مسائل به بحث پرداخته شده.

## ○ در جستجوی نسخ

**بیان النجوم ابوالفضل حُبَیش بن ابراهیم ...** / دکتر محسن جعفری‌مذهب

بیان النجوم اثر حُبَیش تفلیسی (از اطبّاء، منجمّان و ادیبان مشهور آناتولی در سدهٔ ششم هجری) کتابی است در دانش نجوم، که در آن به اختصار به مباحث هیأت افلاک و زمین، صفت بروج و منازل، ستارگان ثابته و متحیّره، دلیلهای افق دایره، استخراج موالید و سهام، و معرفت اسطرلاب پرداخته شده است.

نسخهٔ منحصر بفرد این کتاب را که کتابخانهٔ ملّی آن را خریداری کرده، در ۱۱۲ برگ به خط نسخ تحریر شده است. با آنکه کاتب آن سلیمان بن محمّد بن احمد، معروف به صایع الغریب، خاتمهٔ کتابت را سال ۷۵۵ هـ . ق نوشته، امّا گمان می‌رود که نسخهٔ موجود، از روی دستنویس وی (مورّخ به سال ۷۵۵ هـ . ق) کتابت شده است.

**نسخه‌ای جامع از دیوان حکیم سنایی غزنوی** / یداللّه جلالی پندری

در میان نسخه‌های خطّی دیوان حکیم سنایی غزنوی، نسخهٔ کتابخانهٔ ملّی ایران (مورّخ ۱۰۰۲ق) نسخه‌ای است جامع، امّا به سبب آنکه فهرست کتابخانهٔ مزبور در سال ۱۳۶۵ منتشر شده، این نسخه ناشناخته مانده و مرحوم مدرّس رضوی از وجود آن آگاهی نداشته است؛ در حالی‌که در این نسخه ۲۶ غزل دیده می‌شود که در نسخهٔ چاپی مدرّس رضوی نیامده است. در این مقاله به معرّفی نسخهٔ کتابخانهٔ ملّی و ویژگی‌های آن پرداخته می‌شود.

**فتوح المجاهدین و نقد ملامحمدطاهر قمی / رسول جعفریان**

ملا محمد طاهر قمی متوفی ۱۰۹۸ قاضی و امام جمعه قم، یکی از عالمان دورهٔ اخیر صفوی است. وی آثاری در ردّ بر صوفیان نگاشت و با واکنش تند آنان روبرو شد. فتوح المجاهدین از جمله آثاری است که در انتقاد از وی نوشته شده است. این اثر حاوی اطلاعاتی از روزگار صفوی، وضعیت قضا، گزارش‌هایی از شهر قم و همین طور برخی از نگره‌های سیاسی و مذهبی این دوره است. اصطلاح «سنی دوازده امامی» دوبار در این کتاب به کار رفته است.

**دستنوشته‌های افیونی / دکتر عادل بکری**

مخدّراتی همچون خشخاش و افیون در طبّ به کار می‌رفته و در انجام جرّاحی‌ها و تسکین دردهای شدید از آن استفاده می‌شده است. مواد مخدّر در بلاد عربی در روزگاری نسبتاً متأخّر شناخته شده و به نوشتهٔ برخی از منابع، استعمال آن در روزگار اسماعیلیّه شیوع یافت. استعمال حشیش در دوره‌های بعد به دلیل ترس از حکومت‌های حاکم و انتساب به فرقه‌های باطنی، به صورت مخفی و فردی بوده و این مورد، عدم تألیفات دربارهٔ حشیش و افیون را موجب شده است. در سده‌های متأخّر توجّه بیشتر به نگارش برخی تألیفات دربارهٔ مخدّرات شده و آثاری پدید آمده، که در این گفتار به معرّفی چند اثر پرداخته شده است: زهر العریش فی احکام الحشیش: از بدرالدین محمّدبن بهادر الزرکشی؛ قمع الواشین فی ذمّ الراشین: از نورالدین ابی‌الحسن مصری؛ رفع الاشتباک عن تناول التنباک: از عبدالقادر بن محمد الحسینی الطبری؛ رسالة فی تحریم الدخان: از ملّا عصام؛ الصلح بین الاخوان فی حکم اباحة الدّخان: از عبدالغنی بن اسماعیل النابلسی.

**قصهٔ مهر و ماه / محمّدحسین اسلام‌پناه**

مهر و ماه داستانی عامیانه است که در آن قصهٔ عشق و دلدادگی دو شخصیت (مهر و ماه) با زمینه‌سازی ماجراها و حوادث مختلف، روایت شده است. نثر قصه ساده، و اشعاری از حافظ، نظامی، سعدی و ... چاشنی مطالب قرار گرفته است. موسوم کردن شخصیت‌های داستان به نامهای سیارات منظومهٔ شمسی، استفاده از عناصر و وسائل گوناگون جذب و جلب خواننده، و ذکر برخی از واحدهای زمانی به صورت ده روز، از ویژگی‌های این قصهٔ عامیانه است. صبغه‌های مذهبی داستان، بی‌مناسبت با تحولات و اعتقادات زمان صفویه نیست.

در این گفتار، پس از توضیح دربارهٔ قصهٔ مهر و ماه، نسخه‌ای خطّی از این داستان معرفی شده است که به احتمال قوی به دست کاتبی کرمانی تحریر شده و کاغذ آن ساختِ «کارخانهٔ کاغذگری» کرمان بوده است.

**تفسیر لطایف قرآن / حسین مسرّت / پیام شمس‌الدّینی**

تفسیر لطائف قرآن ـ یا آن‌گونه که در فهرست‌ها آمده است لطائف‌التفسیر ـ گزیدهٔ کهنی است از کشف الاسرار و عدةالابرار رشیدالدین میبدی. این گزیده در قرن هشتم هجری قمری به قلم عبدالحی بن محمد بن محمد جامی نگاشته شده است. تاکنون تنها دو نسخه از این گزیده یافت شده است: نسخهٔ نخست در کتابخانهٔ شمارهٔ ۲ مجلس شورای اسلامی (سنای سابق) نگهداری می‌شود و نسخهٔ دیگر در کتابخانه حمیدیّهٔ استانبول.

عبدالحی بن محمد بن محمد جامی، مؤلّفی ناشناخته از دیار تربت شیخ احمد جام است که تاکنون نام و نشانی از او به دست نیامده است. همین قدر از او می‌دانیم که در یک شنبه ۲۷ شعبان ۷۶۱ هـ. ق تحریر کتابی را به پایان برده که اکنون کهن‌ترین گزیدهٔ کشف الاسرار وعدةالابرار میبدی به شمار می‌آید.

**زواید الفواید / مهدی رحیم پور**

سراج الدّین علی خان آرزوی اکبرآبادی (۱۱۶۹ـ۱۰۹۹ ق) از نوابغ تاریخ ادبیّات فارسی است که در زمینه‌های مختلف علوم ادبی اعمّ از نقد ادبی، زبانشناسی، فرهنگ لغت، معانی و بیان، تذکره نویسی و شرح متون ادبی آثاری از خود بر جای گذاشته است و هر کدام در جایگاه خود از ارزش بالایی برخوردارند. در حوزهٔ فرهنگ‌نویسی نیز آرزو یکی از بزرگان و صاحب نظران به شمار می‌رود و با نوشتن چهار فرهنگ لغت به نام‌های سراج اللّغة، چراغ هدایت، نوادر الالفاظ و زواید الفواید از پراثرترین و پرکارترین نویسندگان در حوزهٔ فرهنگ نویسی است. کتاب‌های چراغ هدایت و نوادر الالفاظ قبلاً چاپ شده‌اند و سراج اللّغة نیز آمادهٔ چاپ است. امّا زواید الفواید که دربارهٔ فرهنگ مصادر و مشتقّات آن در زبان فارسی است هنوز به زیور طبع آراسته نگشته است. در این یادداشت، معرّفی این کتاب با نسخه پرداخته شده.

## ○نقد و بررسی

**عبدالغافر بن اسماعیل فارسی و کتاب السیاق ... / محمدکاظم رحمتی**

دانش تاریخ نگاری، با عنایت به موضوع‌های متعدّد مورد

توجّه مورّخان مسلمان بالندگی خاصی داشته است و این را از آثار فراوانی که در حوزه‌های مختلف این دانش نگاشته‌اند، می‌توان دریافت. در میان صورت‌های مختلف تاریخ‌نگاری، آثاری با موضوع تاریخ نگاری محلّی به دلیل نوع اطلاعات خاصی که در بردارند، از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند. تألیفات مورّخان مسلمان در حوزهٔ تاریخ‌نگاری محلّی را به دو دسته می‌توان تقسیم کرد: نخست آثاری که توسّط دبیران و منشیان پدید آمده چون تاریخ قم و دیگر آثاری که توسط محدّثان چون تاریخ نیسابور به رشتهٔ تحریر درآمده است که این آثار، تلفیقی از سنّت تاریخنگاری محلّی و تراجم نگاری است. آثار دستهٔ دوم از جهاتی گاه اطلاعات بیشتری نسبت به تألیفات دستهٔ نخست در بردارند و آن نیز به دلیل ماهیت تراجم نگاری آنها و ذکر شرح حال افراد است که در ضمن آن، مؤلّف دانسته‌های جزئی‌تری از حوادث محلّی را ذکر کرده است. نوشتار حاضر گزارشی از این ادبیات و بررسی موردی کتاب السیاق لتاریخ نیسابور است که اثری از دستهٔ دوم تاریخ نگاری محلّی است.

**نگاهی به چاپ جدید کتاب الأغانی** / دکتر محمد خیر شیخ موسی / ترجمه و تلخیص: علی بهرامیان

الاغانی اثر پرآوازهٔ ابوالفرج اصفهانی، بارها به چاپ رسیده است. کهن‌ترین چاپ آن (مجلّد نخست) به دست یوهان کوزه گارتن صورت گرفت و همراه با ترجمهٔ لاتین به سال ۱۸۱۰ م در آلمان به چاپ رسید. دوّمین چاپ آن در بیست مجلّد به سال ۱۸۶۸ م در بولاق تحقّق یافت. بار دیگر دارالکتب المصریة به چاپ منقّح و موثّق از الاغانی همّت گماشت و نخستین مجلّد آن به سال ۱۹۲۷ م انتشار یافت و تا سال ۱۹۶۱ م شانزده مجلّد دیگر به چاپ رسید. چند سال بعد، الهیئة المصریة للکتاب، چاپ مجلّدات دیگر را پی گرفت و در سال ۱۹۷۴ م با نشر مجلّد ۲۴ کار چاپ الاغانی پایان یافت. از سال ۱۹۵۵ م دارالثقافهٔ بیروت، به چاپ جدیدی از الاغانی بر مبنای چاپهای پیشین و نیز برخی نسخه‌های خطی کتاب، اهتمام ورزیده و کار تحقیق و نشر دنبالهٔ مجلّدات شانزده گانهٔ دارالکتب را که تا آن هنگام هنوز به چاپ نرسیده بود، به عهدهٔ عبدالسّتار فراج گذشت. این چاپ با انتشار مجلّد ۲۳ در سال ۱۹۶۰ م تکمیل یافت و فهارس آن نیز در دو مجلّد به سال ۱۹۶۴ م انتشار یافت. دارالشّعب قاهره نیز اشراف و نظارت بر چاپ جدیدی از الاغانی را به ابراهیم ابیاری سپرد و چاپ این دوره از کتاب از ۱۹۶۹ تا ۱۹۷۹ م طول کشید و در ۳۱ جلد با فهرستها انتشار یافت. چاپهای دیگری نیز به صورت عامه‌پسند و بازاری از الاغانی صورت گرفته است.

آخرین چاپ الاغانی به اهتمام دکتر احسان عبّاس، دکتر ابراهیم سعافین و بکرعبّاس، در بیروت (دار صادر) صورت پذیرفته و در گفتار حاضر، این چاپ مورد نقد و بررسی قرار گرفته است.

با وجود دستنویسهای کامل و ناقص الاغانی در کتابخانه‌های دنیا، جز تک نسخه‌ای محفوظ در برلین، و عکس نسخه‌ای ناقص در کتابخانهٔ تیموریه، نسخه‌ای دیگر در تصحیح و چاپ مذکور الاغانی مورد استفاده قرار نگرفته است. نسخه‌های مورد استناد محققّان چاپ دارالکتب، به صورت مستقیم و غیرمستقیم، مورد استفادهٔ پژوهشگران نامبرده قرار گرفته و به همین جهت افتادگی‌ها، جابجایی‌ها، بدخوانی‌ها و نیز لغزشهای دیگر در چاپ اخیر الاغانی راه یافته است. دکتر احسان عباس در مجلّد نخست این چاپ، مطالبی دربارهٔ احوال ابوالفرج اصفهانی و الاغانی نوشته است، که درُست نیست یا دشوار می‌توان صحّت آنها را پذیرفت.

**خلاصة الاشعار، از نگاهی دیگر** / علی میرانصاری

تذکرهٔ خلاصة الاشعار و زبدة الافکار میرتقی‌الدین کاشانی (زنده در ۱۰۱۶ هـ. ق) در ارائهٔ تصویر اوضاع فرهنگی، اجتماعی و ادبی کاشان در سدهٔ دهم هجری از اهمیّت برخوردار است. نگارنده در این گفتار از لابلای شرح حال شعرای مذکور در این کتاب، آگاهی‌هایی دربارهٔ فضای فرهنگی و اجتماعی کاشان به دست داده و این مطالب را بررسی کرده است: ۱. انجمن‌های ادبی ۲. پیشه‌وران ۳. هنر ۴. حرفه‌های مربوط به کتاب و کتابت ۵. مراکز آموزشی ۶. جنبش‌های فکری و اجتماعی

**نگاهی به «دیوان امیر پازواری»** / بیژن هنری کار

امیر پازواری، مشهورترین و مردمی‌ترین شاعر مازندران است و تاریخ دقیق دورهٔ زیست و چگونگی زندگی او معلوم نیست. اشعار او با عنوان کنزالاسرار به کوشش برنهارد دُرن و با مساعدت و ترجمهٔ میرزا محمّدشفیع مازندرانی در سالهای ۱۲۷۷ و ۱۲۸۳ هـ. ق در پترز بورگ چاپ شده است.

در سال ۱۳۸۴ چاپ دیگری از دیوان امیرپازواری با تصحیح و ترجمهٔ دکتر منوچهر ستوده و محمّد داودی درزی کلایی (تهران ـ رسانش) انتشار یافت، که موضوع گفتار حاضر، نقد و بررسی این چاپ است. اشکالات وارده بر این چاپ، عبارتند از: ۱. ارائهٔ اشعار به صورت دو بیتی. ۲. ترجمهٔ نادُرست برخی

از اشعار. ۳. انتساب ابیات میرعبدالعظیم مرعشی به امیرپازواری. ۴. تناقض در ارائهٔ اطّلاعات مربوط به تاریخ زندگی امیرپازواری. ۵. انتساب اشعار امیر مازندرانی به امیرپازواری. ۶. وجود اغلاط چاپی و...

**نقد و بررسی اشراق هیاکل النور** / عبدالله صلواتی

غیاث‌الدین منصور دشتکی، هیاکل النور لکشف ظلمات شواکل الغرور را به زعم خود برای کشف تصاویر دروغینی که جلال‌الدین دوانی در شواکل الحور ارائه کرده نوشته است. وی در این اثر در اکثر موارد به شدّت با آرای دوانی مخالفت کرده است. صرف نظر از موضع دشتکی در قبال اندیشه‌های دوانی، اشراق هیاکل‌النور دارای نکات ارزندهٔ بسیاری است، از جمله: ارائهٔ قسم جدیدی از کلّی، تأویل واژهٔ «اب» به ربّ و مدبّر، عالم مثال و تفکیک آن از عالم مثل افلاطونی.

در این گفتار پس از توضیح دربارهٔ نکات مذکور در اشراق هیاکل النور به سه مورد از موارد اختلاف دشتکی و دوانی اشاره شده است: ۱. تباین یا عدم تباین واجب الوجود با ممکنات. ۲. تحقّق یا عدم تحقّق وجود مطلق ۳. بقا یا عدم بقای صُوَر جوهری.

در پایان مقاله، نکات قوّت و ضعف تصحیح اشراق هیاکل النور ذکر می‌گردد.

**اسناد پادریان کرملی** / دکتر مصطفی ذاکری

پادریان کرملی در دورهٔ پادشاهی شاه عبّاس صفوی، مجال یافتند برای تجارت و تبلیغ آیین مسیحیّت به ایران بیایند و در اصفهان استقرار یابند. مصلحت دربار پاپ و دولتهای اروپایی بر آن بود که با دولت صفوی رابطه و دوستی داشته باشند تا بهتر بتوانند در برابر نفوذ عثمانی به درون اروپا مقاومت کنند. پادشاهان صفوی نیز که از نقش این مبلّغان مسیحی آگاه بودند، از وجود آنها برای تحقّق اهداف سیاسی و تجاری خود بهره می‌بردند.

مکاتیب و اسناد مربوط به پادریان کرملی، در ارائهٔ مطالب بسیار مفید از روابط شاه عباس صفوی با غرب مسیحی، و شناخت ارتباط میان اسلام و مسیحیّت کاتولیک در جغرافیای سیاسی ایران اهمیّت ویژه‌ای دارد.

در این گفتار پس از ارائهٔ توضیح دربارهٔ واژه‌های «کرملی» و «پادری» و تاریخچهٔ مختصر از تشکیل کرملیان پابرهنه، نامهٔ شمارهٔ ۱۴۷ (اسناد پادریان کرملی، صص ۱۹۹ـ۲۱۵) که حاوی مناظرهٔ شاه عباس صفوی با پادریان کرملی و جماعت انگلیسی‌های بازرگان دربارهٔ آیین مسیحیّت و مباحث سیاسی است، تلخیص و به نثر امروز بازنویسی شده است.

**تأملی در کتاب اسناد پادریان کرملی،...** / نصرالله پورمحمدی‌املشی

در این مقاله، نخست به مقدّمه دکتر منوچهر ستوده بر اسناد پادریان کرملی نظر شده و توضیحات و نظرات وی در باره اهداف اروپایی‌ها مبنی بر تغییر مسیر تجارت ابریشم از قلمرو عثمانی‌ها و مفهوم «دیم پاپا» مورد تأمّل قرار گرفته است، و در ادامه، برجسته‌ترین مطالب کتاب بررسی شده که عبارتند از: معرّفی پادریان، روش و منش زندگی آنها جهت اطّلاع دربار ایران، دعوت ایران به جنگ با عثمانی، آگاه شدن به نقش «پادری جوان» در سیاست خارجی ایران عصر شاه عباس، مسیرهای تجاری و تجارت ابریشم، سیاست خارجی ایران عصر شاه عباسی، مسیرهای تجاری و تجارت ابریشم، سیاست خارجی شاه عباس، ناخرسندی شاه عباس از موضع‌گیری دولت‌های اروپایی در مقابل عثمانی به ویژه پادشاه مجار، ارسال خلیفه برای ارامنه اوچ کلیسای ایروان، و ساختن کلیسا در دربند.

**اختلاف ختم الغرایب (= تحفة العراقین)** / علی صفری آق قلعه

تنها منظومه‌ای که افضل‌الدّین بدیل بن علی خاقانی شروانی شاعر شهیر سدهٔ ششم هجری سروده، مثنوی بلندی است شامل بیش از سه هزار بیت که آن را معمولاً به نام تحفةالعراقین می‌شناسیم. اخیراً دستنویسی کهن از این مثنوی (مورّخ ۵۹۳ هجری) متعلّق به کتابخانهٔ ملّی اتریش توسّط استاد ایرج افشار شناسایی و معرّفی شد که نام اثر در دو موضع صریحاً به شکل «ختم‌الغرایب» ضبط شده است. از سویی خود خاقانی در یکی از قصائد دیوانش ـ به ردیف «صفاهان» ـ از اثر دیگری با عنوان «ختم الغرائب» نام برده:

آنک ختم‌الغرائب آخر دیدند

تا چه ثنا رانده‌ام برای صفاهان

تا پیش از کشف دستنویس وین تصوّر بر این بود که ختم‌الغرائب، همان مثنوی ناتمامی است که در انتهای دستنویس شمارهٔ ۲۷۲ کتابخانهٔ مدرسهٔ سپهسالار موجود است، امّا با کشف این دستنویس تشکیکی بر آن تصوّر وارد شد و با استدلالاتی که استاد افشار در مقدّمهٔ چاپ نسخه برگردان (عکسی/ فاکسیمیله) این دستنویس آورده‌اند، مشخّص می‌شود که «ختم‌الغرائب» نامی است که از سوی خود خاقانی بر تحفةالعراقین نهاده شده و اشارهٔ خاقانی در

قصیدهٔ ردیف صفاهان، مرتبط با همین مثنوی است نه اثری دیگر.

کاتبِ دستنویس وین ظاهراً از فارسی زبانان نبوده و به همین دلیل اشتباهاتی را در ضبط برخی ابیات مرتکب شده امّا مقیّد بودن او به نقل دقیق نسخهٔ منقول عنها باعث شده که متنی بسیار جالب توجّه و در بسیاری از موارد تعیین کننده در اختیار ما قرار گیرد.

با توجّه به اینکه تاریخ کتابت هیچکدام از دستنویس‌های موجود از آثار شعرای سدهٔ پنجم و ششم، از سدهٔ هفتم فراتر نمی‌رود، پیدا شدن دستنویسی از سدهٔ ششم و نزدیک به زمان حیات شاعر بسیار مغتنم است و در بررسی ضبط‌های کهن از دواوین شعرا معیاری متقن به شمار می‌آید و براساس آنچه که استاد افشار در مقدّمهٔ خود بر این چاپ ذکر کرده‌اند، در بررسی‌های بعدی بر روی مثنوی ختم‌الغرایب (= تحفةالعراقین) این دستنویس را باید مورد عنایت خاص قرار داد و حتّی جا دارد از آن به عنوان نسخهٔ پایه استفاده شود.

این نسخه علاوه بر قدمت، حاوی اختصاصاتی از دیدگاه نسخه‌شناسی است که بررسی این موارد به روشن شدن گوشه‌هایی تاریک از تاریخ نسخه‌پردازی کمک شایانی می‌کند؛ به همین دلیل انتشار آن در مجموعهٔ نسخه برگردان مرکز پژوهشی میراث مکتوب سودمند تشخیص داده شد و با مقدّمه‌ای مبسوط به قلم استاد افشار به همراه ضمائمی که در بررسی متن مورد لزوم است به چاپ رسیده و در اختیار دوستداران ادب فارسی و مباحث نسخه‌شناسی قرار گرفته است.

کتاب با همکاری انتشارات فرهنگستان علوم اتریش به چاپ رسیده و دارای دیباچه‌ای به زبان آلمانی به قلم برت گ. فراگنر و نصرت‌اللّه رستگار است.

از جمله ویژگی‌های این چاپ، نقل دستنویس به اندازهٔ اصلی آن (به صورت تمام صفحه) است که در چاپ‌های مشابه معمولاً رعایت نمی‌شود.

**صبر بسیار بباید...** / علی‌اکبر احمدی دارانی

سیّد اسماعیل جرجانی (۴۳۴ ـ ۵۳۱ هـ . ق) از بزرگترین پزشکان تاریخ تمدّن اسلامی و احیاکنندهٔ طبّ ایرانی در قالب زبان فارسی است. وی صاحب کتاب‌های ارجمندی چون: ذخیرهٔ خوارزمشاهی، الاغراض الطبیّة، خُفی علائی و یادگار است. ذخیرهٔ خوارزمشاهی دایرة المعارف پزشکی و مهمترین کتاب طبّ فارسی است. جرجانی در پایان عمر، ذخیره را خلاصه کرده و با تصرّف در برخی باب‌ها و افزودن تجربه‌های چندین سالهٔ خویش به آن، کتاب الاغراض الطبیّة و المباحث العلائیّة را نگاشته است. در الاغراض واژگانی فارسی یافت می‌شود که برای بررسی تغییرات آوایی زبان فارسی بسیار مهمّ است. جرجانی به تفاوت نام داروها در شهرهای مختلف اشاره کرده و گوناگونی گویش‌ها و لهجه‌ها را در اواسط قرن ششم به خوبی نشان داده است.

**نگاهی به تصحیح منتخب التواریخ بداؤنی** / مهدی صدری

یکی از نکات مهم منتخب‌التواریخ عبدالقادر بداؤنی (۹۴۷ ـ ۱۰۰۴ هـ.ق) ماده تاریخ‌هایی است که مؤلّف به عنوان شاهد، چه از خود یا از سرایندگان دیگر، به مناسبت‌های مختلف، ثبت و ضبط کرده است. در چاپ جدید از این کتاب، که با مقدمهٔ و اضافات دکتر توفیق هـ . سبحانی از روی چاپ کلکته (۱۸۶۴ـ ۱۸۶۹ م) صورت گرفته، عبارتِ مادّه تاریخ‌ها مشخّص نشده و هیچ یک از آنها مورد محاسبه قرار نگرفته و در موارد متعدّد مادّه تاریخ‌ها با سال واقعه همخوان نیست. در این گفتار، نمونه‌هایی از کاستی‌ها و اشتباهاتِ ماده تاریخ‌های چاپ مذکور منتخب التواریخ ذکر شده است.

## ○ رسائل

**فرصت الدوله شیرازی و داستان نمادین هجرنامه** / دکتر منصور رستگار فسایی

مثنوی هجرنامه، سرودهٔ فرصت‌الدّولهٔ شیرازی (۱۲۷۱ ـ ۱۳۳۹ هـ. ق) اثری است کوتاه و نمادین از عشق بلبلی به کبک که در آن شاعر، با زیبایی، داستان عشق نافرجام و ناکام بلبل و کبک را به تصویر کشیده و در پایان، همهٔ داستان را سرگذشت واقعی خویش و یار خود خوانده است. نسخه‌ای از این مثنوی در کتابخانهٔ خانقاه احمدی شیراز محفوظ است که در سال ۱۳۰۳ هـ. ق به خطّ نستعلیق ملاّعبدالوهاب ـ احتمالاً در شیراز ـ کتابت شده، و اساس بازنوشت متن حاضر قرار گرفته است.

## ○ اسناد

**سندی دربارهٔ قتل فتحعلی‌خان قاجار** / بهروز گودرزی

در منابع دورهٔ قاجار، به دلیل نفرت آقا محمّدخان و فتحعلی شاه قاجار از نادر شاه افشار، قتل فتحعلی خان قاجار، بنیانگذار سلسلهٔ قاجار در سال ۱۱۳۹ هـ . ق، به نادر شاه نسبت داده شده است. در این مقاله با استفاده از رونوشت نامه‌ای از شاه طهماسب صفوی، موضوع قتل فتحعلی خان قاجار، مورد بررسی قرار گرفته است.

## ○ در آستانه تحقیق

**خیرات حسان** / پروین استخری

خیرات حسان تألیف محمدحسن خان اعتمادالسلطنه در سه جلد شامل زندگینامه زنان نامدار مسلمان و آنان که اسلام را درک کرده‌اند اعم از ایرانی، عرب، هندی و ترک و به طور کلی دربارهٔ زنان مشهور جهان اسلام است. اساس تصحیح این کتاب نسخهٔ چاپ سنگی ۱۳۰۴ هـ. ق است که زیر نظر اعتمادالسلطنه به طبع رسیده. وی در این کتاب از منابع فراوانی بهره جسته و خود در دیباچه کتاب، به بیان علت وجودی تألیف و منابع مورد استفاده خود می‌پردازد.

کتاب بر اساس حروف الفبا از آمنه بنت وهب شروع می‌شود و با یهب الله الحبشیه و تکمله‌ای در خصوص حکایات و نوادر شنیدنی مربوط به زنان شاعر به پایان می‌رسد.

## ○ استدراکات

**استدراکاتی بر منشآت خاقانی** / محمّد روشن

## ○ معرفی

**فرهنگ و حافظه در جهان اسلام** / ع. روح بخشان

فرهنگ و حافظه در جهان اسلام در قرون وسطی مجموعهٔ مقالاتی است که به افتخار ویلفرد مادلونگ، به کوشش فرهاد دفتری و جوزف مری فراهم آمده و به سال ۲۰۰۳ م/۱۳۸۲ در لندن انتشار یافته است. این مجموعه، شامل سه بخش است، و در هر بخش مقاله‌هایی از اسلام‌شناسان درج شده است.

**همراه با «ماهتاب شام شرق»** / حسین علیزاده

به تازگی کتاب ماهتاب شام شرق با عنوان فرعی و توصیفی گزاره و گزینهٔ اندیشه‌شناسی اقبال، تألیف آقای محمد حسین ساکت در ۷۱۵ صفحه توسط مرکز پژوهشی میراث مکتوب و با همکاری اقبال آکادمی، مقتدر قومی زبان و مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان (پاکستان) و مؤسسهٔ فرهنگی اکو و مرکز دائرة المعارف انسان‌شناسی (ایران) در سال ۱۳۸۵ به شمارگان ۳۰۰۰ نسخه منتشر شد. کتاب در دو دفتر تدوین گردیده است: دفتر اول گزارش همایش‌هایی است که از دیرباز تا امروز برای علامه اقبال لاهوری شاعر بزرگ و اندیشمند سترگ جهان اسلام، در ایران برگزار شده است. در این دفتر گزارش مفصل و متن سخنرانی‌های تازه‌ترین همایش در بزرگداشت یکصد و بیست و هشتمین زاد روز اقبال که از سوی مرکز پژوهشی میراث مکتوب و با همکاری دانشگاه تهران، شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی، مرکز گفت و گوی تمدن‌ها و ستاد چهره‌های ماندگار در ۲۷ آبان ماه ۱۳۸۳ در تالار فردوسی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران برگزار گردیده آمده و در پی آن از چهار همایش دیگر که پیش از آن (از سال‌های قبل از انقلاب تا سال ۱۳۷۹ ش) است. دفتر دوم گزیده‌ای از اندیشه‌شناسی اقبال که دربرگیرندهٔ گزیدهٔ گفتارها، جستارها و ترجمه مقاله‌های گوناگون از نویسندگان و اقبال شناسان مسلمان و غربی است تا خواننده با زوایای رنگارنگ اندیشه‌های این شاعر و فیلسوف بزرگ معاصر که به تعبیر خودش «ماهتابی ریخت بر شام شرق» آشنا گردد.

**ارشاد (در معرفت و وعظ و اخلاق)** / عبدالله بن محمد بن ابی بکر قلانسی، تصحیح عارف نوشاهی

ابو محمد عبدالله بن محمد بن ابی بکر قلانسی نسفی (م حدود ۵۰۰ یا ۵۵۰ هـ .ق)ارشاد را در اخلاق دینی و عرفانی در ماوراءالنهر تألیف کرده است.

این کتاب حاوی سی و دو فصل است. مؤلف در هر فصل برای بیان مطلب به آیات قرآنی، احادیث قدسی و نبوی و اخبار و اقوال مشایخ استشهاد کرده و از کتابهایی نادر مانند معانی الاخبار حکیم ترمذی، فواید ابواسحاق بشاغری و غیره بهره برده است. در میان شواهد شعری این کتاب، اشعار شاعران بزرگ قرن‌های چهارم و پنجم، همچون رودکی، بوشکور بلخی و آفرین نامهٔ او و فرّخی و شاعران گمنام همین دوره همچون خواجه حکیم سمرقندی، ابوالقاسم خطیب سمرقندی، حکیم جوهری سمرقندی، قانع نخشبی، منصور ابدال و دهقان جوزین به چشم می‌خورد. این کتاب یگانه منبع اشعار از میان رفتهٔ شاعران یاد شده است.

از دیگر ویژگیهای مهم این اثر، افعال و ترکیبات ناب و کهن فارسی در برابر عربی است. برخی از این گونه افعال و استعمال ترکیبات را فقط در این کتاب می‌توان یافت.

نثر این اثر همچون دیگر آثار بر جای مانده از سده‌های پنجم و ششم حوزهٔ ماوراءالنهر، از سادگی، روانی و جذابیت برخوردار بوده و از هر گونه پیچیدگی به دور است.

## آثار در دست چاپ

### چاپ نسخه برگردان تصحیحی کهن از مثنوی معنوی در میراث مکتوب

نسخهٔ ناسخه، کتابتی از مثنوی معنوی با مقابله و تصحیح عبداللطیف گجراتی عباسی استاد اورنگ زیب است که صاحب کتاب لطائف معنوی در شرح مثنوی است. این نسخه به دلیل اهمیّت خاصی که دارد، سال ۸۶ در مرکز پژوهشی میراث مکتوب به صورت فاکسیمیله منتشر می‌شود. عبداللطیف این نسخه را با بیش از هشتاد نسخه گردآوری شده از کشورهای مختلف مقابله کرده است که می‌توان آن را نمونه‌ای از پیشینه تصحیح متون در قرون ۱۱ـ۱۰ هجری دانست.

### رسائل

**جواهرنامه/** صدرالدین محمد بن منصور دشتکی، به کوشش دکتر منوچهر ستوده.

نام این رساله را به صورتهای مختلف: جواهرنامه و گوهرنامه و جوهر نامه یاد کرده‌اند.

چند نسخه از این رساله در بریتیش میوزیوم و کتابخانهٔ ملّی پاریس و کتابخانهٔ ایندیا آنیس موجود است. چاپ حاضر از روی نسخهٔ خطّی متعلق به کتابخانهٔ دانشکدهٔ حقوق و دیگری متعلق به کتابخانهٔ مجلس تصحیح شده است، که نسخهٔ کتابخانهٔ دانشکدهٔ حقوق نسخهٔ اساس می‌باشد.

رسالهٔ جواهرنامه تألیف محمد بن منصور، معاصر با اوزون حسن (۸۵۷ تا ۸۸۳ ق) است که مؤلف، آن را به نام سلطان مذکور کرده و در مقدمه از پسرش سلطان خلیل نیز نام برده است.

این اثر در دو مقاله است. مقالهٔ اولی، در جواهر، که شامل بیست باب است و خاتمه‌ای، در مواد اجسام معدنی و کیفیّت تکوّن آنها و امور متعلقهٔ بدان، از جمله درّ و یاقوت و زبرجد و... . خاتمهٔ این باب نیز در احجار متفرقه و نسبت جواهر با یکدیگر است. مقالهٔ دوم در فلزات که شامل هفت باب است و خاتمه‌ای، در خصوصیات فلزاتی چون طلا، نقره و مس و... خاتمهٔ این باب نیز در مرکب از فلزات و نسبت ایشان با یکدیگر است.

این اثر در مجموعهٔ رسائل، از طرف مرکز پژوهشی میراث مکتوب در دست چاپ است.

### سومین شمارهٔ ویژه نامهٔ تاریخ علم منتشر می‌شود:

فصلنامهٔ آینهٔ میراث سومین شماره از سلسله ویژه نامهٔ تاریخ علم و سی و ششمین شمارهٔ پیاپی خود را بهار سال ۸۶ منتشر می‌کند.

دو شماره از ویژه نامهٔ تاریخ علم به چاپ رسیده که مورد استقبال بسیاری قرار گرفت. فصلنامهٔ آینهٔ میراث بر آن شد اولین شماره از سال جدید را به تاریخ علم اختصاص دهد. این ویژه نامه در موضوعات ریاضیات و هندسه، پزشکی اسلامی، فلسفه علوم اسلامی، نورشناسی و به سه زبان فارسی، انگلیسی و فرانسوی می‌باشد.

در این ویژه نامه که توسط دکتر جعفر آقایانی چاووشی، استاد دانشگاه صنعتی شریف و پژوهشگر پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی تدوین شده، این مقالات آمده است:

- □ اصول حرکات سماوی
- □ تحفهٔ شاهیه
- □ جمشید کاشانی، نابغهٔ محاسبه
- □ استقراء در نظر ابن هیثم
- □ سیر سم‌شناسی در متون پزشکی اسلامی
- □ فناوری آهن و فولاد در تمدن اسلامی
- □ جایگاه و اهمیّت متافیزیک در علوم اسلامی و دانش جدید
- □ حل عددی معادلات قبل و بعد از کاشانی
- □ رساله‌ای در علم تشریح از مؤلفی ناشناس
- □ هندسهٔ اقلیدسی و نااقلیدسی
- □ بررسی تاریخی و علمی روی آهارهای مورد استفاده در نسخ خطی و مینیاتورهای ایرانی
- □ مارکانتونیو میکییل ونیزی و زایچه عطارد او (تاریخچه علم احکام و نجوم و نجوم در دوران تجدید حیات)

### خواننده فرهیخته:

درج دو مقاله از یک نویسنده، در مجلهٔ علمی ترویجی آینهٔ میراث، برابر است با چاپ یک مقاله در یک مجله علمی پژوهشی، از این رو، فصلنامه آینهٔ میراث از درج مقالات علمی و تحقیقی محققان و پژوهشگران حوزه علوم انسانی استقبال می‌کند. همچنین شایسته است با پرداخت به موقع حق اشتراک (آبونمان) خود، مارا در انتشار فصلنامهٔ آینه میراث و ماهنامه گزارش میراث یاری رسانید.

صرفاً با یک تماس ۶۶۴۹۰۶۱۲ و یا ارسال یک نامه به آدرس www.info@mirasmaktoob.ir می‌توانید مشترک منشورات این مرکز شوید.